

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ЗДІБНОСТЕЙ ЗАГАЛЬНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Підтверджені дані про тісний зв'язок загального рівня академічного та соціального інтелекту. З'ясовано залежність від віку випробуваних зв'язків між здібностями академічного та соціального інтелекту. Показаний менш тісний зв'язок здібностей до логічного узагальнення, виділення загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини та розуміння зміни значення подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації та академічного інтелекту в обстежених у віці ранньої дорослості порівняно з молодшими за віком.

Ключові слова: академічний інтелект, соціальний інтелект, здібності, вік.

Постановка проблеми. В психології нині питання про сутність поняття «інтелект» викликає значні дискусії, ще більше суперечок виникає щодо поняття «соціальний інтелект» [3].

Деякі вчені не погоджуються з тим, що соціальний інтелект є окремим видом інтелекту (Д. Векслер, Г.П. Отоцький, С.В. Карсканова та ін.). На їх думку, в основі пізнання соціальної та фізичної реальностей лежить спільний інтелектуальний механізм, а за знання, які можуть бути узагальнені на понятійному рівні, відповідає єдиний абстрактний інтелект. Тобто різниця між академічним і соціальним інтелектом полягає в різних проявах його при вирішенні цих двох типів проблем, а саме: специфіка соціального пізнання визначається застосуванням когнітивних операцій у процесі взаємодії з об'єктами, що наділені власною психічною активністю, тобто суб'єктами з певною позицією, мотивами тощо. При цьому будь-які об'єкти, які існують у зовнішньому матеріальному плані (наочні ознаки фізичних об'єктів або явні наслідки вчинків), пізнаються у більш ранньому віці, а об'єкти, які безпосередньо сприймати неможливо (внутрішні форми психічної активності або приховані властивості фізичних об'єктів), – у більш старшому віці.

Представлена точка зору викликає щонайменш два зауваження: нерідко зустрічається незадовільна соціальна адаптація осіб із високим рівнем академічного інтелекту та ситуації, коли в осіб, які досягли значного соціального успіху, невисокий рівень академічного інтелекту. Відповіддю на це є розуміння вченими соціального інтелекту як оптимального рівня розвитку загального інтелекту в поєднанні з певними особистісними рисами (наприклад, О.Б. Чеснокова, І.В. Дрюпіна).

Інші науковці (Г. Гарднер, М.Л. Кудрявцева, К. Альбрехт, М. Форд, М. Тісак, С. Грінспен,

Е. Торндайк та ін.) вважають соціальний інтелект окремою психологічною реальністю, особливою здібністю або сукупністю спеціальних інтелектуальних здібностей. Вчені не погоджуються з однофакторним розумінням інтелекту та намагаються описати множинні його види (соціальний, міжособистісний, практичний, емоційний тощо), рівень розвитку яких може бути по-різному пов'язаним із рівнем академічного інтелекту. Провідним зауваженням вчених щодо виділення різних видів інтелекту є розуміння інтелекту виключно як сфери раціонального; якщо інтелект не раціональний, то це не є інтелектом, а також доволі високий рівень зв'язку між академічним та соціальним інтелектом.

На нашу думку, не викликає сумніву той факт, що розгортання здібностей загального та соціального інтелекту особистості відбувається в процесі соціалізації, активної взаємодії з соціумом, культурою тощо на самих перших етапах онтогенезу в процесі спілкування з дорослою людиною, що зумовлює більшу міру їх взаємозв'язку порівняно з іншими видами інтелекту. Соціальний інтелект регулює міжособистісне спілкування, забезпечує отримання та обробку максимуму інформації про поведінку людей, розуміння мови невербального спілкування, формулювання швидких і точних думок про інших людей та соціальні групи, успішне прогнозування їх реакцій у певних умовах тощо. Вважаємо, що умовиводи суб'єкта про важливі для досягнення мети характеристики комунікативної ситуації є не тільки раціональними, але й мають істотне емоційне забарвлення в ситуації безпосереднього спілкування. Крім того, сфера соціального сама по собі динамічна, розгортається нелінійно, має взаємний вплив із суб'єктом.

Таким чином, у науці залишається не вирішеним питання щодо особливостей взаємозв'язків здібностей академічного та соціального інтелекту.

Ця проблема має істотне практичне значення щодо можливості використання розвитку загальноінтелектуальних здібностей як ресурсу вдосконалення здібностей соціального інтелекту, який є професійно важливою властивістю сучасного поліцейського.

При емпіричному вивченні взаємозв'язків здібностей академічного та соціального інтелекту вченими соціальний інтелект досліджувався за допомогою методики Дж. Гілфорда та М. Саллівен, а академічний інтелект вимірювали різними методиками: Короткий орієнтовний тест В.Н. Бузіни, Є.Ф. Вандерліка (КОТ) [2], тест структури інтелекту Р. Амтхауера [1; 9], Культурновільний тест інтелекту Р. Кеттела [4–6], прогресивні матриці Дж. Равена [7; 8].

У дослідженнях Є.В. Гриб [1, с. 137], О.Г. Холодкової, І.Г. Якуніної [9, с. 86], які були проведені вченими за участю учнів старшої школи та студентів, не було виявлено зв'язку між показником соціального інтелекту та загальним інтелектом (загальний інтелект вимірювався за допомогою тесту структури інтелекту Р. Амтхауера).

Але в роботах низки авторів був описаний певні зв'язки загально інтелектуальних здібностей та здібностей соціального інтелекту. Так, В.В. Мацута, С.А. Богомаз, О.Ю. Суднева зазначають, що характер зв'язків між показниками соціального і абстрактно-логічного інтелекту може змінюватися залежно від рівня розвитку соціального інтелекту (низький, середній, високий) [7, с. 59]. Н.Л. Каменська з'ясувала, що учні вечірньої школи з низьким рівнем загального інтелекту достовірно мають низький рівень соціального інтелекту [4, с. 84]. В роботі Н.Л. Каменської та М.К. Кременчуцької описаний достовірний зв'язок загального та соціального інтелекту у студентів, які набували спеціальність «психологія» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «спеціаліст», а у тих, хто навчалися за освітньо-кваліфікаційним «магістр», зв'язку виявлено не було [5, с. 169]. На думку І. В. Гусевої та І. О. Морозової, є люди з високим загальним інтелектом і високими соціальним інтелектом, але немає людей із високим соціальним інтелектом при низькому загальному інтелекті. Ці вчені вивчали зв'язок загального та соціального інтелекту у студентів ПТУ та ВНЗ, позитивний взаємозв'язок здібностей загального та соціального інтелекту лише в першій групі обстежених [2]. З.Х.Б. Сієрральта поділяє думку, що граничний рівень соціального інтелекту певною мірою обмежений межею біологічного інтелекту. Автором з'ясовано, що здатність розуміти невербальні прояви почуттів (міміка, жести, поза тощо) є більш філогенетично ранньою та не залежить від рівня загального інтелекту, це поширюється і на учнів з інтелектом нижче норми, але не на розумово відсталіх [8]. О.В. Гриб виявила, що чим вищими є показники математичних тестів,

тим нижчими є показники соціального інтелекту [1, с. 137].

Ю.Е. Мамедовою та А.А. Биченковою було показано, що з віком в обстежених збільшується кількість кореляційних зв'язків соціального інтелекту та академічного інтелекту. Автори з'ясували, що в підлітковому віці є зв'язок рівня інтелекту зі здібністю передбачати наслідки поведінки персонажів у певній ситуації; в юнацькому – зв'язки із загальним рівнем та зі здібностями виділення загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини та здатність розуміти зміну значення схожих вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, що викликала їх; у віці ранньої дорослості – зв'язки із загальним рівнем та всіма здібностями) [6, с. 100–101].

Отже, наявність взаємозв'язку між здібностями академічного та соціального інтелекту підтверджується в низці робіт. На особливості цього зв'язку впливають вік обстежуваних, рівень їх інтелекту, характер освіти тощо.

Мета статті. Метою проведеної роботи було з'ясування особливості взаємозв'язків здібностей академічного та соціального інтелекту в поліцейських на різних етапах фахової підготовки (старшого юнацького віку та у віці ранньої дорослості).

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося на базі Харківського національного університету внутрішніх справ, в ньому узяли участь 36 курсантів I–II курсу (старшого юнацького віку) та 54 слухачів магістратури ХНУВС із досвідом практичної роботи в органах правопорядку до 5 років (віку ранньої дорослості). В роботі були використанні тест Д. Векслера та методика діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда та М. Саллівен, а також критерій рангової кореляції Спірмена.

Загальний рівень соціального інтелекту у більшості обстежених поліцейських відповідав середньому рівню та рівню, нижчому за середній. Найбільш успішно учасники дослідження виконували завдання 1 субтеста «Історії із завершенням», який спрямований на вивчення здібностей до передбачення наслідків поведінки у певній ситуації, найгірше – 4 субтеста «Історія з доповненням», який діагностує здібність розуміти внутрішні мотиви поведінки людей.

Отримані в дослідженні результати підтверджують тісний зв'язок рівня загального та здібностей соціального інтелекту. Загальний рівень соціального інтелекту у поліцейських на різних етапах фахової підготовки виявився статистично достовірно ($p \leq 0,05$) пов'язаним із загальним рівнем академічного інтелекту та його вербальною складовою частиною, а також із такими здібностями, як здібність формулювати поняття, класифікувати, упорядковувати, абстрагуватися, порівнювати, аналізувати зв'язки, мовним розвитком (див. табл. 1 та табл. 2).

Таблиця 1

**Особливості взаємозв'язку здібностей соціального і загального інтелекту
у курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання**

Субтест методики Дж. Векслера	Субтест методики Дж. Гілфорда та М. Саллівен, r_s				
	1 субтест	2 субтест	3 субтест	4 субтест	Загальний рівень
Загальна поінформованість	0,43**	0,27	0,13	0,33*	0,39*
Загальна тямущість	0,21	0,24	0,40*	-0,07	0,29
Арифметичний	0,08	0,03	0,45**	0,01	0,23
Подібності	0,51**	0,34*	0,11	0,33*	0,41*
Цифрові ряди	0,40*	0,24	0,27	0,61**	0,53**
Словниковий	0,33*	0,22	0,17	0,33*	0,36*
Шифровка цифр	0,15	0,47**	0,28	-0,06	0,33*
Деталі, яких бракує	0,33*	0,19	0,06	-0,07	0,16
Кубики Коса	0,29	0,38*	-0,21	0	0,13
Послідовність картинок	0,04	0,04	-0,09	0,39*	0,12
Складання фігур	0,11	-0,10	-0,37*	0	-0,16
Вербальний	0,42*	0,33*	0,25	0,35*	0,47**
Невербальний	0,33*	0,37*	-0,17	0,11	0,19
Загальний рівень	0,44**	0,41*	0,06	0,27	0,38*

Умовні позначки: * – $p \leq 0,05$ при $r_{s\text{кр.}} = 0,33$ для $N = 36$; ** – $p \leq 0,01$, при $r_{s\text{кр.}} = 0,43$ для $N = 36$.

Таблиця 2

**Особливості взаємозв'язку здібностей соціального і загального інтелекту
у слухачів магістратури ЗВО зі специфічними умовами навчання**

Субтест методики Дж. Векслера	Субтест методики Дж. Гілфорда та М. Саллівен, r_s				
	1 субтест	2 субтест	3 субтест	4 субтест	Загальний рівень
Загальна поінформованість	0,28	0,05	0,15	0,44**	0,21
Загальна тямущість	-0,05	-0,08	-0,09	0,29	0,12
Арифметичний	0,01	-0,32*	0,00	0,14	-0,09
Подібності	0,26	0,22	0,25	0,14	0,39*
Цифрові ряди	0,33*	0,10	-0,05	0,20	0,29
Словниковий	0,29	0,19	0,40**	0,44**	0,50**
Шифровка цифр	0,20	0,03	-0,24	0,27	0,27
Деталі, яких бракує	0,27	-0,09	0,00	0,20	-0,04
Кубики Коса	0,30	0,23	0,03	0,33*	0,65**
Послідовність картинок	0,34*	0,24	0,21	0,21	0,28
Складання фігур	0,21	0,05	0,01	0,26	0,27
Вербальний	0,26	0,07	0,02	0,43**	0,37*
Невербальний	0,37*	0,19	0,15	0,32*	0,37*
Загальний рівень	0,33*	0,14	0,00	0,45**	0,41**

Умовні позначки: * – $p \leq 0,05$ при $r_{s\text{кр.}} = 0,31$ для $N \geq 40$; ** – $p \leq 0,01$, при $r_{s\text{кр.}} = 0,40$ для $N \geq 40$.

Здібність передбачати наслідки поведінки суб'єктів у певній ситуації (1 субтест «Історія із завершенням») у поліцейських на різних етапах фахової підготовки виявилася статистично достовірно ($p \leq 0,05$) пов'язаною із загальним рівнем академічного інтелекту та його невербальною складовою частиною, а також обсягом оперативної пам'яті й уваги (див. табл. 1 та 2).

Здібність до логічного узагальнення, виділення загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини (2 субтест «Групи експресій») в учасників дослідження юнацького віку ця здібність виявилася достовірно ($p \leq 0,05$) пов'язаною із загальним рівнем академічного інтелекту та окремо його вербальної та невербальної скла-

дової частини, здібністю формулювати поняття, класифікувати, упорядковувати, абстрагуватися, порівнювати, аналізувати зв'язки, швидкістю засвоєння зорово-моторних навичок, здібністю засвоювати нові навички, перенавчатися, сенсомоторною координацією, у більш старших за віком поліцейських виявлений лише негативний достовірний зв'язок ($p \leq 0,05$) цієї здібності зі ступенем концентрації уваги, легкістю оперування числовим матеріалом.

Здібність обстежених поліцейських на різних етапах фахової підготовки розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, що їх викликала (3 субтест «Вербальна експресія») виявилася не

пов'язаною із загальним рівнем академічного інтелекту та окремих його складників.

Здатність розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії, значення поведінки людей у цих ситуаціях (4 субтест «Історія з доповненням») була найбільшою мірою, порівняно з іншими складниками соціального інтелекту, в обстежених поліцейських взаємопов'язана з розвитком загальних інтелектуальних здібностей, а саме: запасом простих відомостей і знань, довготривалою пам'яттю, понятійним мисленням, мовним розвитком.

Таким чином, рівні соціального та загального інтелектів пов'язані в обстежених курсантів та слухачів магістратури ЗВО зі специфічними умовами навчання. Окремі здібності соціального та загального інтелекту мають певну специфіку в своїх взаємозв'язках: найтісніше зі здібностями загального інтелекту пов'язана здібність виділяти загальні істотні ознаки в різних невербальних реакціях людини, а здатність розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації мало з ними пов'язана. З віком зменшується кількість зв'язків загальноінтелектуальних здібностей зі здібностями соціального інтелекту.

На нашу думку, отримані дані свідчать про самостійність соціального інтелекту як виду інтелекту та тісний їх зв'язок у розвитку на перших етапах процесу соціалізації. Видається можливим використання збільшення загального обсягу знань та мовленнєвого розвитку як ресурсу розвинення здібностей соціального інтелекту на етапі фахової підготовки.

Висновки. Отримані емпіричні дані підтверджують наявність зв'язку загального та соціального інтелекту. Можна з упевненістю стверджувати, що розвинення загальноінтелектуальних здібностей поліцейських у процесі навчання у ЗВО сприятиме їх успішнішому розумінню суб'єктів спілкування та виконанню професійних обов'язків.

З віком зменшується кількість зв'язків загальноінтелектуальних здібностей із такими здібностями соціального інтелекту, як здібність до логічного узагальнення, виділення загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини та здатність розуміти зміну значення схожих вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, що викликала їх.

Найбільш тісний зв'язок із загальноінтелектуальними здібностями в обстежених поліцейських мала здібність соціального інтелекту розуміти внутрішні мотиви поведінки людей, яка була у них найменш розвинутою порівняно з іншими здібностями соціального інтелекту.

Література:

1. Гриб Е.В. К вопросу о соотношении социального и других видов интеллекта. *Образование и педагогические науки. Историческая и социально-образовательная мысль*. 2017. Т. 9. № 1/1. С. 135–138.
2. Гусева И.В., Морозова И.О. Влияние общего, социального и эмоционального интеллекта на адаптационные возможности личности в юношеском возрасте. *Психология и педагогика: современные методики и инновации, опыт практического применения: сборник материалов IV-й междунар. науч.-практ. конф.* г. Липецк, 31 янв. 2014 г. Липецк : РаДуши, 2014. URL: <http://libed.ru/konferencii-stroitelstvo/679509-1-nauchno-issledovatel'skiy-centr-aksioma-psihologiya-pedagogika-sovremennye-metodiki-innovacii-opit-prakticheskogo.php> (дата звернення: 29.01.2018).
3. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 368 с.
4. Каменська Н.Л. Соціальний та «вільний» інтелект як детермінанти здатності до навчання. *Наука і освіта*. 2015. № 1. С. 82–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2015_1_17 (дата звернення: 12.01.2018).
5. Каменська Н.Л., Кременчуцька М.К. Рівень соціального інтелекту як прогностична компонента професійної успішності студентів-майбутніх психологів. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 10, вип. 27. С. 163–171.
6. Мамедова Ю.Э., Быченкова А.А. Особенности взаимосвязи общего и социального интеллекта на разных возрастных группах. *Новый университет*. 2013. № 10 /31. С. 98–102.
7. Мацута В.В., Богомаз С.А., Суднева О.Ю. Роль интеллектуальных и личностных факторов в достижении высокой результативности в ЕГЭ по математике. *Сибирский психологический журнал*. 2014. № 52. С. 52–67.
8. Сиерральта З.Х.Б. Особенности психических ресурсов личности в раннем юношеском возрасте (копинг-стратегии, защитные механизмы, социальный интеллект и общий интеллект) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Санкт-Петербург, 2000. 18 с.
9. Холодкова О.Г., Якунина И.Г. Социальный интеллект у студентов с разным уровнем общего интеллекта. *Вестник Алтайского государственного педагогического университета*. 2016. № 3 (28). С. 84–86.

Харченко С. В. Особенности взаимосвязей способностей общего и социального интеллекта у полицейских на разных этапах профессиональной подготовки

Подтверждены данные о тесной связи общего уровня академического и социального интеллекта. Выявлена зависимость взаимосвязей способностей академического и социального интеллекта от возраста испытуемых. Показана менее тесная связь способностей к логическому обобщению, выделению общих существенных признаков в разных невербальных реакциях человека и пониманию изменения значения подобных вербальных реакций человека в зависимости от контекста ситуации и академического интеллекта у обследованных в возрасте ранней взрослости по сравнению с более младшими.

Ключевые слова: академический интеллект, социальный интеллект, способности, возраст.

Kharchenko S. V. The interactions of the abilities of general and social intelligence among police at different stages of professional training

Confirmed data on the close connection between the general level of academic and social intelligence. The dependence of connections between abilities of academic and social intelligence from age of subjects and methods of research is revealed. Shows a less close connection of abilities to logical generalization, the allocation of common essential features in various nonverbal reactions of a person and an understanding of the change in the value of such verbal reactions of a person depending on the context of the situation that caused them and academic intelligence in the examined age of early adolescence compared with younger than age.

Key words: academic intellect, social intellect, abilities, age.